

ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ОСОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ОБМЕЖЕННЯ ТА ОБТЯЖЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.

Маровді В.М.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Маровді В.М. До питання обмеження прав особи у цивільному праві. Співвідношення понять обмеження та обтяження цивільних прав.

У даній статті автором розглянуто поняття обмеження прав особи у цивільному праві, а також співвідношення понять обмеження та обтяження цивільних прав. Насамперед виявлено відсутність законодавчого визначення поняття обмеження прав особи у цивільному праві, а також неоднозначність позиції законодавця з приводу вживання терміну обмеження та його місце серед суміжних понять

При написанні даної роботи, в першу чергу, увага була приділена Конституції України, яка є Основним Законом, який виступає тим орієнтиром, що встановлює загальні межі прав людини і громадянина. Було наведено зв'язок положень Конституції з нормами Цивільного кодексу України в рамках обраної теми. Акцентовано увагу на основоположному принципі, згідно з яким побудована національна правова система, а саме: «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Наведені погляди деяких науковців, які дотримуються свого бачення з приводу понять, які досліджуються. Крім цього, в рамках даного дослідження було розглянуто співвідношення понять обмеження та обтяження прав особи, в рамках цивільного права. У процесі написання вказаної роботи, було наведено позиції вчених-правників, які мали відносно схожі позиції. Вони розмежовують вищенаведені поняття, та наводять відповідні особливості. Однак, поза рамками вказаного дослідження залишились безліч робіт науковців, які не вбачають в наведених поняттях різниці.

Крім цього не залишилось поза увагою нормативно-правове регулювання, щодо визначення вищевказаних понять на законодавчому рівні. Зокрема було встановлено, що на відміну від поняття обмеження прав особи, у тому числі в цивільному праві, норми чинного законодавства містять визначення поняття обтяження. Існують декілька актів, в яких наводиться вказана дефініція. І у всіх випадках, визначення відрізняється.

На основі проведеного аналізу нормативно-правових актів, було встановлено, що законодавець не послідовно підходить до визначення поняття обтяження. Зокрема в одних випадках в останнє закладається право обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження такого права, в інших – заборона або обмеження розпорядження та/або користування нерухомим майном, а в окремих випадках законодавець ототожнює обтяження та обмеження.

За результатами проведеного дослідження, наведено висновки щодо не визначення в національному законодавстві поняття обмежень прав осіб у цивільному праві, а також відсутності чіткого розмежування поняття обмеження права особи, та обтяження прав, зокрема у рамках цивільного права. Наведено позицію, щодо необхідності подальшого дослідження відповідної тематики, що забезпечить ясність і чіткість закону, та сприятиме ефективному його застосуванню, а також консенсусу з даного питання серед науковців.

Ключові слова: обмеження прав особи в цивільному праві, обмеження прав, цивільне право, обтяження прав, обмежені речові права.

Marovdi V.M. On the issue of restriction of individual rights in civil law. Correlation between the concepts of restriction and encumbrance of civil rights.

In this article the author considers the concept of restriction of individual rights in civil law, as well as the relationship between the concepts of restriction and encumbrance of civil rights. First of all, the lack of a legislative definition of the concept of restriction of individual rights in civil law, as well as the ambiguity of the position of the legislator on the use of the term restriction and its place among related concepts

In writing this work, first of all, attention was paid to the Constitution of Ukraine, which is the Basic Law, which serves as a guide that establishes the general boundaries of human and civil rights. The connection of the provisions

of the Constitution with the norms of the Civil Code of Ukraine within the framework of the chosen topic was presented. Emphasis is placed on the fundamental principle according to which the national legal system is built, namely: "everything is allowed that is not expressly prohibited by law."

The views of some scholars who adhere to their vision of the concepts under study are given. In addition, in this study, the relationship between the concepts of restriction and encumbrance of individual rights in civil law. In the process of writing this work, the positions of legal scholars who had relatively similar positions were given. They distinguish between the above concepts, and provide the relevant features. However, outside the scope of this study were many works of scientists who do not see a difference in these concepts.

None of this was left out of the regulatory framework for the definition of the above concepts at the legislative level. In particular, it was found that in contrast to the concept of restriction of individual rights, including in civil law, the current legislation contains a definition of encumbrance. There are several acts that provide this definition. And in all cases, the definition is different.

Based on the analysis of regulations, it was found that the legislator does not consistently approach the definition of encumbrance. In particular, in some cases the latter includes the encumbrancer's right to the debtor's movable property or restriction of such right, in others - prohibition or restriction of disposal and / or use of real estate, and in some cases the legislator identifies encumbrances and restrictions.

According to the results of the study, the conclusions on the failure to define in national law the concept of restrictions on the rights of persons in civil law, as well as the lack of a clear distinction between the concept of restriction of the right of person and encumbrance, in particular under civil law. There is a position on the need for further research on relevant topics, which will ensure clarity and clarity of the law, and promote its effective application, as well as consensus on this issue among scholars.

Key words: restriction of a person's rights in civil law, restriction of rights, civil law, encumbrance of rights, limited property rights.

Актуальність теми дослідження. Дана тема, є досить актуальною, беручи до уваги відсутність законодавчого визначення поняття обмеження прав особи у цивільному праві, а також неоднозначність позиції законодавця з приводу вживання терміну обмеження та його місце серед суміжних понять. Зокрема проблема співвідношення поняття обмеження цивільних прав особи з поняттям обтяження права є не зовсім вирішена як на законодавчому, так і на доктринальному рівнях. Незважаючи на різноманітність, інколи навіть протилежних поглядів вчених, щодо визначення категорії обмеження прав, а також спроби на нормативно-правовому рівні вирішити співвідношення понять обмеження, та обтяження прав, все ж залишається безліч невирішених та недосліджених проблем в даній сфері.

Мета дослідження. З'ясувати окремі позиції вчених, щодо поняття обмеження прав особи у цивільному праві. А також визначити співвідношення обмеження та обтяження цивільних прав як суміжних понять, на прикладі досліджень окремих вчених, та на законодавчому рівні.

Аналіз останніх робіт. Дана проблематика була предметом уваги багатьох вчених-правників. Зокрема їй присвячені роботи таких науковців, як Кожаринова А.В., Кот О. О., Малько О. В., Мейер Д.І., Мечетіна Т.А., Михайленко О.О., Мікрюков В.О., Мічурін Є. О., Пахман С.В., Стефанчук М. О., Шершеневич Г. Ф. та інші.

Основний виклад матеріалу. Доречним буде, на початку дослідження звернути увагу на Основний Закон, який є тим орієнтиром, що встановлює загальні межі прав людини і громадянина. Відповідно до частини 1 статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. У свою чергу частиною першою статті 64 вказаного закону передбачено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України[1]. Хоч дані положення, і стосуються конституційних прав, які є найбільш загальними, все ж за аналогією права, вони розповсюджують свою дію і на випадки обмеження прав особи в рамках цивільного права.

До того ж вищенаведене підтверджується статтею 27. ЦК України, в частині 1, якої зазначено, що правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є нікчемним [2]. Також в частині 2 вказаної статті передбачено, що правовий акт Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб не може обмежувати можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, крім випадків, коли таке обмеження передбачено Конституцією України [2]. Крім цього статтею 274 ЦК України встановлено, що обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених Конституцією України, можливе лише у випадках, передбачених нею. Обмеження особистих немайнових прав фізичної особи, встановлених цим Кодексом та іншим законом, можливе лише у випадках, передбачених ними [2].

Таким чином, як випливає з вищенаведеного, в Україні діє принцип «дозволено все, що прямо не заборонено законом», на відміну від часів радянської доби, коли панував тоталітарно-соціалістичний устрій, за якого було «дозволено лише те, що прямо визначено законом» [3, с. 82].

Однак не вивішеним залишається проблема, щодо визначення й закріплення на законодавчому рівні поняття обмеження прав особи в цивільному праві.

Питанню обмеження прав, як загальній категорії так і щодо використання даного поняття в спеціальних вужчих напрямках, присвячено ряд наукових досліджень.

Так наприклад Мічурін Є. О. вважає обмеження прав частиною механізму правового регулювання, та зауважує, що сучасний механізм правового регулювання у своєму впливові на суб'єктивні цивільні права чималою мірою спирається саме на обмеження, чим досягаються цілі уникнення конфліктів при здійсненні прав різними особами, збалансування та узгодження прав одних осіб з правами інших осіб та суспільства [3, с. 161].

У свою чергу Стефанчук М. О. зазначає, що обмеження виражають негативний аспект у здійсненні суб'єктом свого права, а саме – забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення суб'єктом свого права [5, с. 62].

Кот О. О. дотримається позиції, що в сучасній науковій літературі та законодавстві поняття, що йменується «обмеженнями права», у дійсності є обмеженнями здійснення суб'єктивних прав. Зазначає, що при обмеженні права може мати місце не тільки повна неможливість здійснити право, а й часткове «утиснення» такої можливості, у тому числі тоді, коли особі забороняється конкретний спосіб здійснення права [6, с. 132].

Таким чином «обмеження прав» в рамках цивільного права є предметом досліджень та дискусій значної кількості вчених. Однак на сьогоднішній день серед науковців немає консенсусу з цього приводу. Не має і законодавчого визначення даного поняття.

Крім поняття обмеження права особи в цивільному праві існує поняття обтяження цивільного права. Серед вчених також точаться дискусії з цього приводу. Так, Г. Ф. Шершеневич, наприклад, зазначав, що обмеження права власності мають на увазі лише стиснення власника через третіх осіб у здійсненні свого права, але не дають третім особам права на чужу річ. Останній меті слугують, головним чином, сервітути як права третіх осіб, унаслідок яких власник зустрічається у здійсненні свого права із законними обмеженнями – це стиснення власника у здійсненні його права, унаслідок яких забезпечуються інтереси третіх осіб [4, с. 292–293].

Кот О. О. з цього приводу зазначає, що в дореволюційний період доктрина приватного права розрізняла межі права (як набір правомочностей), обмеження права (як стиснення суб'єкта права у здійсненні цього права) та обтяження права (як права третіх осіб на майно). Доробок науковців минулих часів, на жаль, не завжди враховується сучасними вченими, що зумовлює плутанину у поняттях та визначеннях. Так, інколи права на чужі речі кваліфікуються як обтяження права власності, а подекуди розглядаються як «обтяження (обмеження)», тобто, очевидно, вказані поняття використовуються як синоніми [6 с. 129].

Можна погодитись з Мічурінін Є. О., який зазначає, що сучасні дослідники, які розрізняють обмеження прав та обмежені речові права, відносять обмежені речові права до обтяжень права власності. Обмеження й обмежені речові права можуть доповнювати одне одного, але все ж таки вони є різними явищами. Якщо обмежене речове право надає права його володільцю, то власник, навпаки, через обмеження стримується у відповідних діях стосовно до володільця права і не може перешкоджати останньому [3, с. 130].

Розрізняє поняття обмеження і обтяження і Кожевникова В. О., яка зазначає, що обтяженням у сімейному праві потрібно розуміти такі ускладнення (перешкоди) для суб'єкта сімейних відносин, що незалежні від його особистого права і являють собою додаткові права третіх осіб [7, с. 130].

На відміну від поняття обмеження чинне законодавство містить визначення поняття обтяження, що відповідно до частини 1 статті 3 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» є правом обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження права боржника чи обтяжувача на рухоме майно, що виникає на підставі закону, договору, рішення суду або з інших дій фізичних і юридичних осіб, з якими закон пов'язує виникнення прав і обов'язків щодо рухомого майна [8].

У свою чергу відповідно до пункту 5 частини 1 статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» обтяження - заборона або обмеження розпорядження та/або користування нерухомим майном, встановлені законом, актами уповноважених на це органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, або такі, що виникли з правочину [9].

Кім цього відповідно до підпункту 16 пункту 2 Положення про провадження депозитарної і клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів Національним банком України затвердженого Постановою правління Національного Банку України від 21.12.2017 №

140 обтяження зобов'язаннями - будь-які обмеження щодо володіння, користування чи розпорядження ЦП (цінні папери), що пов'язані з умовами договорів, рішеннями або ухвалами суду, та в інших випадках, які передбачені законодавством України [10].

Такий стан речей свідчить про відсутність єдиного підходу до визначення поняття обтяження прав на законодавчому рівні. З одного боку законодавець закладає в дане поняття право обтяжувача на рухоме майно боржника або обмеження такого права (ст. 3 Закону №1255-IV), з іншого – вилучає зі змісту даного поняття права обтяжувача, однак додає заборону, залишаючи обмеження розпорядження та/або користування нерухомим майном (ст. 2 Закону №1952-IV), а в окремих випадках навіть отожднює обтяження та обмеження (пункт 2 Положення № 140). Звісно, що дані визначення вказаного поняття, стосуються різних об'єктів, а саме: рухомого майна, нерухомого майна, а також цінних паперів, однак з наведеного випливає, що все ж на законодавчому рівні не врегульовано співвідношення понять обмеження та обтяження, та, не зважаючи на спроби, не наведено системного загального поняття останнього.

Доречною з цього приводу є позиція Кот О. О., з якою варто погодитись. На думку вченого слід виходити з того, що обтяженням, з урахуванням етимології слова, мають позначатись права третіх осіб на відповідне майно суб'єкта права, оскільки в такому разі він змушений терпіти втручання третіх осіб у сферу його свободи. Тобто права цих третіх осіб є додатковим тягарем для суб'єкта права [6, с. 131].

Відповідно до статті 395 ЦК України речовими правами на чуже майно є: 1) право володіння; 2) право користування (сервітут); 3) право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); 4) право забудови земельної ділянки (суперфіцій) [2].

У свою чергу частиною 5 ст.403 ЦК України передбачено, що сервітут не позбавляє власника майна, щодо якого він встановлений, права володіння, користування та розпоряджання цим майном [2]. Дані положення закону свідчать про те, що сам по собі сервітут не обмежує право власності, шляхом позбавлення власника тих чи інших правомочностей. Однак все ж певні обмеження останніх простежуються.

Як вірно зазначає Мічурін Є. О., що правильним є тлумачити, що обмеження (як певний механізм, стримуючий власника від неправомірних дій щодо не власника) та сервітут (як речове право, що надає можливість користування чужим майном з певною метою) діють у нерозривному взаємозв'язку. При цьому обмежені речові права (обтяження) надають повноваження іншій, ніж власник особі; обмеження стосуються власника речі та ускладнюють можливість здійснення ним права власності на шкоду особі, яка має обмежене речове право [3 с. 129-139].

Висновки. Отже поняття обмеження на сьогодні не знаходить своє визначення в національному законодавстві, однак не зважаючи на це, широко використовується, як в нормативно-правових актах, так і на практиці, а також є предметом дискурсу та досліджень широкого кола науковців-правників. Крім цього нема чіткого розмежування поняття обмеження права особи, та обтяження прав, зокрема у рамках цивільного права. Видається необхідним подальший розвиток у напрямку пошуку системних, загальних дефініцій обох понять, що забезпечить ясність і чіткість закону, та сприятиме ефективному його застосуванню, а також консенсусу з даного питання серед науковців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 20.02.2021).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення: 20.02.2021).
3. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект): дис. д-р юрид. наук: спец. 12.00.03. Б. в. Київ. 2009. 463 с.
4. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Т. I / Г. Ф. Шершеневич. 11-е изд. Москва. Изд. Бр. Башмаковых. 1914. 483 с.
5. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія. Київ. КНТ. 2008. 184 с
6. Кот О. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. Вісник Національної академії правових наук України № 4 (87). Київ. 2016 с. 127-137
7. Кожевникова В. О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин дис. д-р юрид. наук: сец. 12.00.03. Тернопіль. нац. екон. ун-т. Тернопіль. 2019. с.520.
8. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 р. № 1255-IV. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15/ed20200101#Text> (Дата звернення: 28.03.2021).

9. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. Дата оновлення: 01.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/ed20201201#Text> (Дата звернення: 28.03.2021).

10. Положення про провадження депозитарної і клірингової діяльності та забезпечення здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів Національним банком України: Постанова правління Національного Банку України від 21.12.2017 Дата оновлення: 17.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0140500-17/ed20201017#Text> (Дата звернення: 28.03.2021).